

הגירוש לאיזביצה ומחנה המוות מיידאנק

ימיו האחרונים של הגטו בזמושץ

יעקב שווארץ, לוס אנג'לס

ידוע ידענו, כי מתקרב ובא היום המר והנמהר... היינו מופקרים ונטולי מגן ומשולים לאבק פורח. ההתנפלויות הרצחניות עלינו רבו וגברו; בסמטאות הצרות של הגטו שלטו האימה והפחד שלטון בלי מצרים ונפש חיה לא נראתה בחוץ. רק אי-פה אי-שם נראו ילדים עומדים בפתחי דלתות סגורות למחצה, כדי להזהיר את הוריהם אם הולכים ובאים ו.ס.ס. או גסטאפאים.

בימים האחרונים נתכרכמו פני אבי עד שכמעט לא הכרתיו עוד. אף-על-פי שהיה רק בן 54, נראה כזקן בן שבעים. עוד קודם לכן קיצץ את זקנו ואת מגבעת הקטיפה היהודית החליף בכובעית שחורה, שלא הלמתו כלל וכלל.

בין לילה הלבינו שערותיו! עיניו שקעו עמוק בחוריהן ופניו הקמוטים, שגוון להם כקלף מעור, הילכו עלי דיכאון רב.

ואמא, מה גדול היה סבלה היא!... מצומקת וחיוורת התהלכה כצל בחדרנו הצר, שחוחה וכפופה מיגון רב. כל רגע נדמה היה לה, כי הנה באים לחטוף אותנו ולא תדע מנוח בחרדתה הרבה. תמיד ייסרה את עצמה בדברים, שאיננה יוצאת ידי חובתה האימהית לגבינו, ולכן השתדלה לקרבנו אליה בכל מה שהשיגה ידה. הכל הייתה מקריבה למעננו - ואפילו את חייה - ובלבד להציל אותנו!

ושרה'לה, בת העשר, עד כמה נתיישרה דעתה עליה. הכל היא מבינה והכל היא יודעת. אפילו - שקרוב היום האיום. שוב אין היא יוצאת לשחק עם ילדי השכנים נדם קול צחוקה הילדותי. צעצועיה ובובותיה מתגלגלים ככלי אין חפץ בו בפילות החדר ולא תשעה אליהם. אמנו היא לה עתה בבת עינה. שוב אין היא מציקה לה ואיננה מקניטה אותה, אלא עוזרת על ידה במטבח.

ואחותי שוש'לה, בת 11, במידה שהייתה מקודם ילדה פרועה, כך היא עתה טובה ומסורה. היא מוכנה לעבור באש ובמים למען הוריה. הילדה העליזה והשובבה, הרצינה והייתה לנערה שקטה ומיושבת בדעתה. מעתה היא כבר קולעת בעצמה את צמותיה הצהובות, כדי לא להטריח את אמא. באין אמא רואה, היא בוכה במסתרים ועיניה התכולות והנוגות זולגות דמעות-בדולח, היורדות על לחייה החיוורות.

- למה תבכי, שושילה? - שאלתיה פעם, והיא ענתה לי בעצב:

- בעצמי לא אדע.

אך אני ידעתי את סוד בכייה. יפה הכרתי את אחותי; הבן הבינה הקטנה, כי הנה עומדת לרדת עלינו שואה ובידנו אין למנוע אותה ולהימלט מפניה. היא גם שהייתה מתפרצת תמיד הראשונה לחדר ומביאה בשורות-איוב: "אבא, שוב חוטפים ברחוב. הגסטאפאים באו ליידנראט'".

מאליו מובן, שבמקרים כאלה החוורנו כסיד ובאוטומטית חטף אבא את כיס הטלית והתפילין שלו ועלה אל עליית-הגג, מקום שם כבר היו יושבים שפופים כמניין יהודים. ר' יצחק הודיס היה היחידי שהיה יושב מכונס ורוגע בפניה חבויה וממלמל בכוונה רבה תפילה בלחש. מצחו הרחב והמקומט זקנו הנאה, הלמדני, הרעיפו שקט ושלוות נפש. רגיל היה לומר: "מוטב לי למסור את נפשי על קידוש השם, מאשר להשחית את זקני". ואומנם קיים את דברו: הוא נרצח כשזקנו מעטר את פניו.

בזמן ההוא כבר קשה היה ליהודים להרוויח פרוטה, העסק הקל ביותר היה כרוך בסכנת נפשות. משום כך מכרנו כמעט כל מה שהיה לנו: רהיטים, מלבושים ותכשיטים. ידינו לא השיגה עוד לקנות אפילו לחם, סוכר ובשר. אמא קרנה מגיל כשהצליחה להביא הביתה שק קטן ובו תפוחי-אדמה. אך בראותי אותה בכך הבעיתה אותי, כסיוט, השאלה: האומנם יניחו לנו ליהנות ממעט הצידה עד תומה?

כדי להקל את מצוקתנו הגדולה השקעתי עצמי בענייני הבית, חדרנו הקטן יקר עתה בעיניי והיה לי לחזות הכל, כי הרגשתי שעוד מעט ויאבד לי הכל בחיי. כך חלפו עברו הימים. כל יום קודר מקודמו, כל יום וגזרות חדשות בכנפיו. בתוקף הגזרה האחרונה, נתחייבו גם יהודים זקנים, גברים ונשים, בעבודת כפייה. אבי נשלח לעבוד במכונת מכבש של קש, בקסרקטין שליד הכביש הראשי. במשך כל שעות היום היה מטלטל צרורות קש בני שמונים ק"ג האחד, שהמכונה פלטתם בלי הרף, ואילו אמא עבדה בפרך בוויסות מי הנהר הדלוחים, "לאבונקה".

גדולה הייתה זעקת לבנו בהתאספנו כולנו יחד ערב-ערב לאחר יום העבודה הקשה. כשהיינו חוזרים מן העבודה רצו לקראתנו הפעוטות והעתירו עלינו נשיקות צורבות. על אף היותנו עייפים, רצה אבא לבדר אותנו ולעודדנו והרבה בפסוקים ובמאמרי חז"ל, כדי להוכיחנו שאסור לנו להתייאש. העיקר הוא ביטחון; אף הבטיחנו, כי הוא מתרגל והולך מיום ליום לעבודתו המפרכת ואם ליבו מתמרד לפעמים, אין הוא מתרעש חלילה... השבח לאלוהים, שעדיין שמור איתנו בקבוקון, הממולא עד מחציתו טיפות וואלריאן...

אבא! - אמרתי לו פעם אחת - הן במו ידיך אתה מקצר את ימך. בבית אין מה לאכול ואילו במקום העבודה שלך אתה מדיר עצמך מן האכילה. מה יהיה בסופו של דבר?

שקץ! - השיב לי בגערה - התרצה שאטמא עצמי במאכלי טריפה?

כן! פיקוח נפש דוחה הכל!

התאנח אבי:

אוייה לנו! עד היכן הגענו! בגיל 54 נגזז זקני ועכשיו אתה בא ודורש ממני שאוכל טריפה...
אמא התאמצה להוכיח לנו, כי דווקא עתה נתחזקה בריאותה; לדבריה חדלו להציק לה
מכאובי הכבד בהשפעת האוויר הצח בו היא נמצאת במשך כל שעות היום... אך אני ידעתי
שבין כך ובין כך כלה ונחרץ גורלנו לאבדן ואם לא תכלה אותנו העבודה המפרכת, יעבירונו מן
העולם מבצעי העקירה התכופים...

העקירה

בבוקר של יום תשרי סגריר, הוקף הגטו היהודי שבעיר החדשה. תלויני ה-0.0.0. מזוינים
במכונות ירייה טעונות נעמדו בפתחי הדרכים והמבואות. הגשם הסתווי הקר ניגר קילוחים-
קילוחים מקסדות הפלדה ומעילי הגשם שלהם. אך מה חשיבות לגשם הדולף ולרוח הסועה,
כשמצויים יהודים שאפשר ללסטמם, לחלל את כבודם ולרצחם נפש?!...

ברחובות הגטו וסמטאותיו השתוללו קבוצות גדולות של מרצחים ופקדו כל בית יהודי. אף-
על-פי שלפי הפקודה היה על היהודים להתאסף בכיכר השוק עד שעה שתים- עשרה
בצהריים, ירו הרצחנים בכל יהודי שפגשו בדרכם.

נמניתי תמיד עם המתנגדים הנמרצים ביותר "להתייצבות מרצון טוב" בעת מבצעי העקירה.
הייתי מרוקן מכל אשליה ביחס לכוונותיהם של הגרמנים. משום כך השתדלתי תמיד
להתחמק מידיהם. אך הפעם הפתיעני מבצע העקירה החדש בהימצאי הרחק מן הבית ולא
היה עוד סיפק בידי לחזור לחדרנו ולהסתתר ביחד עם בני משפחתי. באין ברירה ביקשתי
מפלט בביתו של מכר והסתתרתי שם במחבוא, שהותקן בין שני קירות, על עליית- הגג. אדם
מן החוץ קשה היה לו להבחין במקום סתר זה.

עליתי על עליית- הגג ושכבתי שם יחד עם אחרים. הרשרוש הקל ביותר הילך עלינו אימים,
ולא רק מפני ה-0.0.0.ים המשתוללים, אלא גם מפני הפולנים הבוגדניים, יימח שמם! הללו
התרוצצו כעכברים בדירות היהודים ושלחו את ידיהם בביזה.

יום זה נתארך לנו כשנה תמימה. כל צעקה שהחרידה את האוויר, כל יריית רובה שחדרה
מבעד לקיר מחבואנו, פילחו את לבנו. בכל רגע דומה היה לנו, שהנה נתגלה מחבואנו. כל
עוד רוחנו בנו עבר עלינו היום והגיע הלילה, הד היריות נשתתק במקצת, אך מן הנמנע היה
לעצום עין ולהירדם. כסיוט מבעית עמדה לפנינו השאלה: מה יביא המחר? זמושץ' הוכרזה
כ"יודנריין", כלומר כעיר שטוהרה מיהודים, לאן נטלטל את צרור עצותינו?

בשעה מאוחרת בלילה הגיעתנו הידיעה, כי אלה שיתייצבו מחר מרצונם הטוב בכיכר השוק לא יירו, אלא ישולחו לאיזביצה, המרוחקת למעלה מעשרים ק"מ מזמושץ'. לאחר שיקול דעת קצר החלטתי לחזור הביתה ולהתראות עם יקיריי ויהי מה. אחר כך אסגיר עצמי בידי המרצחים. אולי בכל זאת יש הפעם שמץ של אמת בהודעתם על השילוח לאיזביצה, אף-על-פי שלא היה לי כל ספק כי אין זו אלא תחבולה מתעתעת, כמו ההודעות הקודמות ממין זה. אך הרעב הציקני עד כדי כך שבשום פנים לא יכולתי להמשיך ולהסתתר.

עם שחר הצצתי מבעד לסדק על פני הרחוב. שקט ודממה, גגות הבתים עטו שכבת כפור דקה וערפל עטף את בתי הגטו. העצים המרוטים מעליהם נעו-זעו ממשב הרוח הקרה, שומר מנומנם טאטא בתנועות עצלניות את הכביש. אי-שם מרחוק קרא תרנגול. בחלל האוויר עמדה שלוה, כאילו מעולם לא נתרשש פה דבר.

בזהירות רבה גלשתי מעליית-הגג, דילגתי על גדרות החצרות, נבלעתי בסמטה צדדית קטנה ובעד הפרצות שבגדרות ובשבילים נסתרם זחלתי עד לסמטה שלנו. - האלט - עצור! - קרא אלי פתאום זקיף של ס.ס. התחלחלתי, אך מייד השתדלתי לשלוט ברוחי ובלב פועם התקרבתי אליו. הצטדקתי לפניו כי שכחתי משהו בבית וכי אני עומד להתייצב בכיכר השוק. הוא גער בי על שאני משתרך בסמטאות חבויות ופקד עלי לרוץ מייד לעבר הכביש הראשי, מקום שם כבר עומדות קבוצות גדול של ס.ס.ים וגסטאפאים. "א יודה, א יודה!" - צעקו אחריי זאטוטים פולנים. ה-ס.ס.ים קיבלו את פניי בצליפות שוט אחדות ושלחו אותי הביתה בלוויית זקיף, כדי שלא יאונה לי "חס וחלילה" כל רע בדרכי...

כברת הדרך הקטנה עד לביתו דמתה לשדה קרב. בצידי הדרך עמדו שלוליות של דם ומוח, ולידן היו ערמות גוויות של יהודים הרוגים. כלי מיטה, בגדים וחפצי-בית מכל המינים התגלגלו בערבוביה והיו למרמס רגליים. עוד מרחוק ראיתי את חדרנו, תריסו היו מוגפים. נראה, שהשודדים לא השגיחו בו ולא "ביקרו" שם. הזקיף נשאר עומד בחצר ביתנו. דלת החדר לא הייתה נעולה. העליתי בו אור, אכן לא טעיתי. הכל עמד במקומו. צלחות ובהן שיירים שלא נסתיימה אכילתם עמדו על השולחן. המיטות לא היו מסודרות וגמרא פתוחה הייתה מוטלת על אחת מהן. כנראה, שאבי לא הספיק לסגור אותה. אווירת שכול מילאה את החדר כאילו זה עתה הוצא מת מתוכו.

לא ידעתי מה אעשה והייתי נע כצל ממקום למקום. פתאום נעמדתי לפני תמונתה של אמא. עיניה העצובות כאילו נקבוני במבטן החד ואת גופי תקפה צמרמורת. הארכתי להסתכל בפניה של אמי. רק עתה גיליתי מה יפה הייתה בצעירותה. שיערה השופע והארוך גלש באדוות מתכרבלות על כתפיה. מתוך הפנים העגולים, החתומים בעדנת רוך, הזדקר אף קטן וברקו עיניים גדולות, נוגות. "אמא, לחשתי בנהמת לבי, כלום כבר אז היית עצובה?... גם בעמדך בעצם נעוריך המבלבלים לא ידעת אושר?... " אימה גדולה ירדה עלי. יצאתי מן החדר והתקרבתי למדרגות המובילות לעליית-הגג.

- אמא, העורך פה? - קראתי בקול חרד.
באותו רגע נשענו אנשים מבוועתים על פשפש העלייה.
- מה המצב ברחוב? - מלמלו כולם ביחד מלמעלה למטה.
- רדו כולכם! - עניתי להם מלמטה למעלה - אין כל טעם בהסתתרות שלכם. עליות הגג בגטו
מכוסות ערמות של הרוגים. רדו, אין מוצא אחר.
ר' יצחק הודיס ואבי ירדו הראשונים. אחריהם ירדו השאר. היה זה מחזה מבעית: פנים
חיורות כשל מתים ושער מדובלל, מבוזק סיד ואבק ומעורב קורי עכביש. כהרף עין מיהרו
לדירותיהם כדי להצטייד לפני צאתם לכיכר.
בעברה את מפתן חדרנו פרצה אמא ביבבה היסטורית ובשום פנים אי-אפשר היה להכניעה.
כל חפץ בדירה הזכיר לה את שעות יגונה וששונה בחייה. בינתיים נצטיירה במוחי התמונה
המזעזעת של הצפוי לנו בקרוב; בעיני רוחי כבר ראיתי את הגופות המרוסקות של יקיריי.
אבא קרא אלי:
- עזור לי לארוז "חבילה" קטנה אחת...
האחות הבכירה הינדה השקיטה בנועם דבריה את שתי האחיות הקטנות, שבכו אף הן. רק
עתה ייסרתי את עצמי: "מה עשיתי? למה אמרתי להם שירדו מעליית-הגג? בין כך ובין כך
לא יינצלו מאבדון".
- יענקלי, שאלני אבי, הלקחת איתך את התפילין שלך? למען השם, אל תשכח לקחתם
איתך!
- מהרו, שקים בלים! - צרח הזקיף בעד החלון.
אבא לחש בחיפזון תפילה, יישר את קומתו ושיאל: ובכן, ילדים, כולנו מוכנים? הוא
התקרב הראשון לדלת, נשק שלוש פעמים את המזוזה וביקשנו שנעשה כמוהו, קשה היה
להזיז את אמא המתייפחת בבכי.

רחוב בגטו זמושץ'

- אל ייאוש, ילדים! - ניחם אותנו אבא - בעיניכם תראו כי השם יתברך יהיה בעזרנו.

בדרך לאזביצה

מכל סמטאות הגטו יצאו משפחות-משפחות, עמוסות חבילות כבדות וקטנות, לעבר כיכר השוק, ביניהם התרוצצו ס.ס.ים מיוחמים ושירבטו ברצחנות את הנחשלים מזיקנה או מחולשה, היה זה מחזה פלצות. ילדים נלפתו לשמלות אמותיהן והרטיבון בדמעותיהם: אימהות צעירות היניקו את תינוקותיהן בעת ריצתן, זקנים השתטחו על האדמה, אמרו וידוי וביקשו מאת המרצחים שיירו בהם במקום. נשים, שפתאום יצאו מדעתם מרוב צער, התרוצצו אחוזות ייאוש על הכיכר והחרידו את חללה בצעקות משונות, מהלכות אימים. לתוך המתקהלים על הכיכר נורו יריות אחדות. היה זה מעשה ידיהם של קציני גסטאפו, שהשתעשעו ביריות בשבתם במכוניות הדורות וצחקו לאסונם של אחרוני היהודים בזמושץ'.

בשעה שתיים-עשרה בצהריים בערך, היה ה"משלוח" מוכן ליציאה לדרך. נעמדנו בחמישיות ומשני עברינו רכבו ס.ס.ים על סוסים מקושטים וצוהלים ו"השתעשעו" ביהודים בודדים עם רוביהם הטעונים. הפחד הגדול השתיק מעט את הבכי והיללות. עמדנו דרוכים, ממתנינים לפקודת היציאה.

אחדים מן ה-ס.ס.ים תיקנו את הקסדות שעל ראשיהם, כיתפו את הרובים והמתינו אף הם למתן הפקודה.

סוף-סוף, בשעה אחת בצהריים, ניתנה הפקודה. השמש הגיחה לרגע קט מבעד למפלשי עבים ונעלמה; השמיים התקדרו מחדש והעננים כיסו במעטה עופרת כל פיסת תכלת בשמיים.

גשם טפטף. העומדים בשוק זזו ממקומם. האילנות שמשני עברי הכביש, המוליך לעיר הישנה, נתרעשו ברעש גדול והשליכו על הארץ עלי סתיו צהובים. בלב נשבר נפרדנו מן העיר שבה נולדנו, גדלנו ורקמנו את חלומותינו.

- זוזו, שקים בלים! - צרחו ה-0.0.0ים.

מחנות של נערים פולנים רצו כצבועים משני עברינו חטפו את הצרורות, שההולכים ברגל לא יכלו לשאתם והשליכום אחרי גוום. הפולנים המבוגרים, שעברו על פנינו, נעצו בנו מבטים אדישים והמשיכו בדרכם. לאחר שתיקה ממושכת, שאלתני אמא:

- יענקלי, האם לא כבד עליך הצרור?

- לא! איני מרגיש בו כלל - עניתי בתוקף, אף-על-פי שהחבל, שבו קשור היה הצרור, חתך בבשר צווארי והזיעה נטפה מעל פני.

- זוזו, זוזו! כנופיית יהודים! - האיצו בנו ה-0.0.0ים ואנו גררנו אחרינו את רגלינו הלאות גרור וגרור... מחמת העייפות והתשישות גדלו מדי פעם בפעם הרווחים שבין שורה לשורה והמרצחים מצאו להם עילה רצויה להכותנו מכות רצח והוסיף ולהריצנו.

הוריי ואחיותיי נשתרכו כל עוד רוחם בם וזקפו מדי פעם את ראשם מתוך ייאוש.

- ילדים - התחננתי לפניהם - השליכו גם אתם את הצרורות. הן תראו שאין בכוחנו לשאתם. שומע לא היה לי; ענו לי בתנועת יד נואשת והוסיפו למשוך בעול.

הרוח פיזרה את העננים והשמיים התבהרו. השמש נטתה לערוב והפזה בקרניה את פנינו העייפים.

- יענקלה, - פנה אלי אבי - דומה לי שכבר הגיעה שעת מנחה, שעת אמירת תפילת הקרבנות... דע לך...

- הניחני לשלום - עניתי לו רוגזנית, עתה אנו בעצמנו הקרבנות. מוטב שתרחיב את צעדיך, כדי שלא נפגר אחר הצועדים לפנינו.

זרזנו את מהלכנו. הרווחים בין השורות הלכו וגדלו הרוצחים - שחטו. הגוויות המרוסקות הושלכו לצידי הכביש בעודן מפרפרות. מן הקודקודים המפוצצים זנקו קילוחי מוח ודם רותח.